

ВИДИ І ФУНКЦІЇ ЙМОВІРНОГО ПРОГНОЗУВАННЯ

TYPES AND FUNCTIONS OF THE PROBABLE PROGNOSTICATION

В статті автор аналізує вивчення можливостей використання операцій ймовірного прогнозування у роботі з дітьми дошкільного віку, аргументує доцільність їх застосування у різних видах роботи. Розглядає основні види та функції антиципації, обґрунтовує доречність та результативність застосування її різновидів на різних етапах навчальної діяльності.

Ключові слова: ймовірне прогнозування, дошкільники, мовлення, досвід, пам'ять, функції.

Прогнозування, будучи важливою складовою будь-якої, зокрема, і мовленнєвої діяльності людини, не може залишатися поза увагою фахівців в різних галузях знань. Розробка теоретичних і практичних аспектів цієї проблеми є надзвичайно актуальною не тільки для дослідження сенсорних процесів, вивчення процесів мислення, аналізу нейрофізіологічних механізмів психіки, але і для вивчення структури мовленнєвої діяльності дітей. Зважаючи на багатоаспектність використання операцій ймовірного прогнозування (антиципації) стає зрозумілим, наскільки важливе вивчення їх видів та функцій.

В останні роки увага науковців до феномену використання операцій ймовірного прогнозування, значно посилилась. Проблемою застосування займалися Л. І. Прохоренко, О. В. Романенко, Ю. В. Рібцун, В. В. Тищенко та ін. Однак у більшості наукових праць проблема використання цих методів у роботі з дошкільниками розглядається недостатньо.

Дані багаторічних власних спостережень і консультацій з педагогами засвідчують реальність: прогнозування в дошкільній освіті, де закладаються основи мовленнєво-мисленнєвої діяльності, розглядається в основному як другорядний процес при плануванні роботи з дітьми, тому на іграх-заняттях воно застосовується епізодично. Вивчення основних функцій ймовірного

прогнозування, специфіки застосування, обґрунтування доречності та результативності застосування його різновидів на різних етапах навчальної діяльності дітей дошкільного віку дасть можливість педагогам широко застосовувати його у своїй роботі. Це, в свою чергу, дозволить планувати практичну діяльність з позицій ймовірних позитивних перспектив.

Таким чином, вивчення можливостей використання операцій ймовірного прогнозування у роботі з дітьми дошкільного віку є маловивченою, але актуальною та перспективною темою для теоретичного та практичного вивчення.

В науковій літературі виділяють багато різновидів ймовірного прогнозування, що застосовуються в різних галузях науки (природознавчих, науково-технічних та суспільствознавчих). Окремо розглядають педагогічне прогнозування. Ми ж плануємо розглянути та окреслити основні положення про види, функції та етапи формування ймовірного прогнозування у дітей дошкільного віку.

Аналіз наукових джерел показав, що вивченню питань виникнення та застосування операцій ймовірного прогнозування (антиципації) присвячено чимало наукових напрацювань, від класичних наукових праць до сучасних досліджень в царині загальної, спеціальної, медичної, вікової та педагогічної психології (П.К.Анохін, М.О.Бернштейн, Д.Брунер, А.В.Брушлинський, В.В.Давидов, К.Дункер, О.Зельц, Б.Ф.Ломов, Ж.Піаже, Л.О.Регуш, С.Л.Рубінштейн, Є.М.Сурков, Г.С.Сухобська та ін.).

Антиципація (від лат. *Anticipatio* – передбачаю) – поняття, що означає уявлення про предмет, явище, наслідки дії ще до того, як вони будуть реально сприйняті або здійснені.[7, с. 204] У буденному житті вона виражається у здатності людини передбачати майбутні події. Анатомо-фізіологічною основою антиципації є механізм акцептора дії, описаний відомим російським фізіологом П. Анохіним. Електрофізіологічним проявом антиципації служить хвиля очікування Уолтера (так звана Е-хвиля) – повільне електромагнітне коливання у лобно-центральному відділі кори головного мозку. У психології людського

мислення антиципація означає свідоме уявлення відповіді на будь-яку проблему ще до того, як вона буде реально вирішена.[1, с. 104]

Абсолютно всі види діяльності людини включають у себе компонент прогнозування. Практично неможливо уявити собі ситуацію, в якій ймовірне прогнозування не грало б істотної ролі. Коли з наших рук випадає якийсь предмет, то ми мимоволі простягаємо руки не стільки до самого предмета, як до найбільш вірогідного місця, де його можна буде упіймати (тобто прогнозуємо майбутнє місце розташування цього предмета). За декілька днів до екзамену ми вже передчуємо можливі переживання та варіанти розвитку подій (тобто здійснюємо прогнозування найбільш вірогідної власної поведінки та поведінки екзаменатора). Малюючи що-небудь на аркуші паперу, ми вже, як правило, знаємо, як «це» приблизно виглядатиме (тобто прогнозуємо найбільш вірогідні контури зображуваного нами об'єкту). Отже, що б не робила людина, в її голові завжди є образ майбутнього або прогноз найбільш вірогідного розвитку подій.

Коли ми говоримо про ймовірне прогнозування у мовленні, то маємо на увазі дії або операції при прийомі інформації, які полягають у передбаченні слів або словосполучень. Ймовірне прогнозування проявляється на всіх рівнях мовлення - від складу до тексту, причому, чим ширший контекст і складніша структура цілого повідомлення, тим більше сприйняття залежить від ймовірнісної оцінки всього повідомлення.

Науковці виділяють структурне, лінгвістичне і змістове прогнозування. Доведено, що слова існують в пам'яті дитини не хаотично, а складають цілісну, ієрархічну систему лексико-семантичних відношень. Саме ці відношення й визначають характер структурного прогнозування – воно призначене для виявлення внутрішнього складу словесно-предметної області особистості, фіксації появи нових лексичних та семантичних одиниць (слів, мовленнєвої діяльності дитини. Для дітей дошкільного віку характерним є переважаюче первинне оперування словами теперішнього часу та формування словесних одиниць на позначення минулого та майбутнього часів у власних діях. Це є відображенням особливостей психічного розвитку дітей даної вікової категорії.

Дослідники (М.Поддяков, Л.Ельконін) доводять в своїх працях [4, с. 200] наявність саме в дошкільному віці послідовних та правильних антиципаційних структур. У дітей з'являються елементарні уявлення про послідовність змін найпростіших дій та появи об'єктів у коротких часових межах.

Характер ймовірного прогнозування обумовлюється усім минулим досвідом дошкільника, зокрема лінгвістичним і комунікативним. Лінгвістичний досвід обумовлює лінгвістичну ймовірність появи того чи іншого слова у тексті. Засвоюючи слова у певних сполученнях одне з одним, дитина прогнозує те сполучення, яке найчастіше зустрічалося у її досвіді спілкування. Водночас кожне слово має певний спектр сполучуваності. Лінгвістичне прогнозування вивчає спектр збігу у використанні різних слів. Поява кожного нового слова значно обмежує можливість використання інших слів. Так само і з граматичними структурами. Чим більшим є обсяг семантичного поля, тим міцнішими є лексичні й граматичні навички; чим краще дитина знає типові мовленнєві ситуації та володіє мовленнєвими моделями, тим легше вона розпізнає їх на слух.

Лінгвістичне прогнозування підкріплюється змістовим, і навпаки. Прогнозування на рівні тексту (змістове прогнозування) пов'язано з додатковими труднощами. Навіть дитина з високим рівнем розвитку не завжди здатна утримати в пам'яті всю інформацію, об'єднати розрізнені факти в загальний контекст, зрозуміти мотиви і прихований зміст повідомлення. Для цього необхідні спрямованість уваги, інтерес до теми повідомлення, визначена швидкість розумової переробки інформації; а також знання контексту і можливих ситуацій, які в свою чергу припускають вживання певних структур, кліше, мовних формул, прогнозування змісту тексту за його назвою. Передбачаючи зміст висловлювання, дитина має за основу мовленнєві й позамовленнєві фактори: контекст, ситуації мовлення, особливості мовця, його мовленнєвий досвід тощо.

Отже, при сприйнятті мовлення дошкільник проявляє складну мисленнєву активність: опираючись на свій досвід (як мовленнєвий, так і немовленнєвий),

він здійснює ймовірне прогнозування майбутнього повідомлення, а також робить еквівалентні заміни. Така особливість сприйняття пов'язана з дією психологічного механізму ймовірного прогнозування, який є частиною загально-психологічних механізмів процесу сприйняття. Дія цього механізму полягає в тому, що дитина-слухач чекає на інформацію, готується до неї і висуває «зустрічну» гіпотезу щодо тієї інформації, яку може отримати наступного моменту. Все це активує вкрай складний механізм прогнозування. Для правильного виконання завдання дитина повинна зрозуміти сенс попередньої частини повідомлення, проаналізувати граматичні вимоги до очікуваної частини; витягнути з довготривалої пам'яті мовленнєві елементи, смислова сполучуваність яких з цим контекстом найбільш вірогідна; граматично упорядкувати ці елементи і включити в граматичну схему. Ці операції передбачають:

- наявність певного словникового запасу;
- сформованість лексичних умінь, пов'язаних з поєднанням мовленнєвих елементів;
- сформованість умінь розуміти простий текст;
- володіння основними граматичними структурами мовлення для побудови висловлювання.

Зрозуміло, що для того, щоб прогнозувати майбутнє, мозок повинен мати можливість не лише відображати те, що вже існує, а й конструювати модель майбутньої ситуації. Н. А. Бернштейн [2, с. 107] стверджував, що в мозку співіснують дві категорії моделювання світу: модель минуло-теперішнього і модель майбутнього, а відрізняються вони одна від одної тим, що тоді як перша модель є однозначною і категоричною, то друга може опиратися лише на прогнозування з різною мірою вірогідності.

Різні сторони життєдіяльності людини реалізують регулятивну, когнітивну та комунікативну функції антиципації.

Важливою умовою повноцінного мовленнєвого розвитку дітей є наявність когнітивних передумов. Однією з ключових характеристик когнітивно-

мовленнєвого розвитку дітей є уміння прогнозувати, передбачати події і ситуації, визначати їх причину. Все це можливо за умови розуміння дитиною суті, механізму тієї чи іншої дії. Отже, когнітивна функція ймовірного прогнозування пов'язана із здійсненням дитиною різних пізнавальних процесів. Таким чином відбувається пізнання майбутнього в різноманітних формах. Воно ґрунтується на активній роботі пам'яті і мислення і, відповідно, сприяє їх формуванню та розвитку.

В контексті здійснення когнітивної функції важливе значення має мовленнєва діяльність. Так, на думку дослідників, словесно оформлений процес прогнозування є істотним компонентом мимовільного запам'ятовування. В цьому випадку інформація про події, що відбуваються в теперішньому часі, оцінюється дитиною, фіксується в пам'яті і, як опорний сигнал, служить внутрішньою умовою запам'ятовування. Потім ця інформація, вже включена до багажу засвоєного досвіду, зберігається в пам'яті, щоб при необхідності бути легко актуалізованою в майбутньому.

Особлива цінність цього психологічного явища полягає в тому, що "пам'ять та ймовірне прогнозування не лише забезпечують прогноз майбутньої ситуації, але й беруть участь в побудові плану дій" [5, с. 23]. При цьому ймовірно організована пам'ять дає можливість витягати зі свого сховища саме ті відомості, які потрібні для прийняття рішення про дії в конкретній ситуації, тобто дозволяє вибрати спосіб дії, співвіднесений з конкретними умовами і підпорядкований усвідомленому результату, що передбачається.

Практичне застосування особливостей когнітивної функції антиципації полягає у можливості педагогів передбачити ефективність правильно спланованої послідовності подачі інформації та поетапності її засвоєння. Стимулювання дітей до активної пізнавальної діяльності є передумовою розширення кола знань про предмети, їхні взаємозв'язки, призначення як основи для утворення більш масштабних антиципаційних схем.

У процесі розумової діяльності дитини реалізуються й інші функції антиципації. Так, регулятивна функція реалізується в процесі формування

дитиною мети певної дії, плануванні і програмуванні своєї поведінки і діяльності, забезпечує процес прийняття нею рішення, здійснення контролю і включення його в комунікативні акти. Антиципаційні процеси мають домінуючу роль в регуляції діяльності. У зв'язку з прогнозованими змінами умов перебігу подій здійснюється випереджаюча підготовка, прогноз результатів дії і побудова його програми. В практичній діяльності з дошкільниками відбувається засвоєння причинно-наслідкових зв'язків, динаміки послідовних змін предмета, послідовності подій. Усе це визначає напрям і характер поведінки дітей в ситуації, що склалася. Саме антиципація забезпечує формування дитиною мети, планування і програмування діяльності, ухвалення рішення, здійснення контролю.

При реалізації регулятивної, і тим більше комунікативної функції, ключову роль грає мовленнєва діяльність дошкільника. Відбувається випереджальний опис своїх майбутніх дій, вражень, результатів. В дошкільному віці вони мають елементарний характер, простий за своєю побудовою. Діти вчать виділяти закономірності, словесно оформлювати власні висновки та передбачати на цій основі подальші зміни.

Важливе значення мовленнєва діяльність може мати і в контексті здійснення комунікативної функції. Будь-яке спілкування, взаємодія між дітьми та дорослими, здатність впізнавати емоційні стани інших людей - все це прояви комунікативної функції антиципації. Процес прогнозування має місце як під час сприйняття чужого мовлення, так і при здійсненні суб'єктом власного висловлювання. Слухаючи або читаючи, дитина прогнозує деякі події, що стоять за усним або письмовим текстом; добирає лексику, як засіб опису цієї події, прогнозує граматичні форми лексичних одиниць і цілісні структури. При цьому відбувається змістове вдосконалення первинної диференціації часу (було, є, буде).

Питання застосування операцій ймовірного прогнозування стосовно мовленнєвої діяльності вивчене мало. Проте наявний матеріал дає уявлення про принципову роль і конкретну реалізацію цього явища в мовній практиці.

На думку А.А. Леонтьєва, ймовірне прогнозування забезпечує висування можливих в цій ситуації мовленнєвих моделей, які можна реалізувати в зазначених умовах, з обов'язковим майбутнім вибором однієї з них як найбільш доцільної. Людина, що «говорить, - вважає учений, - повинна перетворити вірогідність одного варіанту, одного результату в одиницю, анулювавши вірогідність усіх інших варіантів, усіх інших результатів» [3, с. 97]. При цьому «модель майбутнього» співвідноситься із завданням

Усі три функції антиципації проявляються в нерозривній єдності, що забезпечує доцільність і цілеспрямованість діяльності педагога та вихованців.

Антиципація впливає і на мнемічні процеси дитини. Ймовірне прогнозування є істотним компонентом запам'ятовування, збереження і відтворення інформації. Як показують дослідження Б. Ф. Ломова, провідна роль в процесі відбору інформації для запам'ятовування належить тим передбаченням і планам, які людина буде в процесі поведінки. Інформація, закладена в пам'ять, при збереженні видозмінюється, реорганізується і в зміненому виді включається в новий процес антиципації. Відбір інформації з пам'яті в процесі відтворення теж залежить від змісту прогнозованого майбутнього.

Антиципація ґрунтується на індивідуальній пам'яті. Очевидно, що ймовірне прогнозування - найважливіша функція пам'яті. Пам'ять - функція, спрямована не в минуле, а в майбутнє. Для цього вона використовує ймовірно організовану інформацію про минуле. В процесі еволюції пам'ять сформувалася саме як корисна функція організму, що забезпечує ймовірне прогнозування і підготовку до дій, адекватних майбутній (точніше, прогнозованій як найбільш вірогідній) ситуації.

Отже, саме в дошкільному віці відбувається найінтенсивніше формування антиципаційних здібностей, які є невід'ємною частиною мовленнєвої діяльності дитини. Чітке усвідомлення педагогами основних видів та функцій операцій ймовірного прогнозування забезпечить послідовність та системність його використання у педагогічному процесі. Це сприятиме розвитку психічних

процесів особистості дошкільника, логічного мислення, соціально-моральної компетентності. Однак питання застосування операцій ймовірного прогнозування в мовленнєвій діяльності дошкільників є недостатньо вивченим, потребує більш глибокого вивчення та сучасної класифікації.

Список використаних джерел

1. Анохин П. К. Новые данные об особенностях афферентного аппарата / П. К. Анохин // Матер. совещаний по психологии. – М., 1957. – С. 104–125.
2. Гершунский Б.С. Прогнозирование в сфере образования: Теория и практика. – М., 1994. – 240 с.
3. Леонтьев А. А. Психолингвистический анализ семантики и грамматики: На материале онтогенеза речи / Отв. ред. А. А. Леонтьев. – М.: "Наука", 1990. – 165 с.
4. Регуш Л.А. Психология прогнозирования: успехи в познании будущего. – М.: Речь, 2003. – 352 с.
5. Спеціальна педагогіка [понятійно-термінолог. словник] / за ред. акад. В. І. Бондаря. – Луганськ : Альма-матер, 2003. – 436 с.
6. Тищенко В.В. Ймовірне прогнозування у мовленнєвій діяльності розумово відсталих дошкільників / В.В.Тищенко //Дефектологія. –1998. – №3. – С. 2–6
7. Філософія [підручник] / [О. П. Сидоренко, С. С. Корлюк, М. С. Філяпіп та ін.] ; за ред. О. П. Сидоренка. – К. : Знання, 2010. – 414 с.

The author analyzes study of the opportunities of the usage of the operations of the probable prognostication working with preschool children, argues reasonability of their application in different activities. In preschool age the anticipation skills which are an inseparable part of the language activity of a child, are formed very intensely. Distinct recognition by the pedagogues of the basic types and functions of the probable prognostication operations will guarantee succession and system of its application in the pedagogical process. This will favour development of the

psychological processes of the preschool child, logical thinking and social and moral competence.

The author studies three basic types and functions of the anticipation, substantiates reasonability and effectiveness of the application of its kinds on different stages of the teaching activity. Absolutely all types of the human activity include a component of prognostication. Any communication, cooperation between children and adults, an ability to recognize emotional states of other people – are manifestations of the communicative function of anticipation. The process of prognostication occurs both while perception of other's speech and production of own utterance. Probable prognostication is an essential component of remembering, storing and reproduction of information. Practical application of the peculiarities of the cognitive function of anticipation is an opportunity of pedagogues to predict effectiveness of the correctly planned sequence of information representation and content uptaking.

Reasonability of differentiation of the structural, linguistic and content prognostication is proved. All the three functions of anticipation are revealed through the intrinsic unity providing reasonability and expediency of the pedagogue's and pupils' activity.

However, the author notes that the issue of application of the operations of the probable prognostication in the speech activity of the preschool children needs further studying and modern classification.

Keywords: probable prognostication, preschool children, speech, experience, memory, functions.

Брушневська Ірина Миколаївна

старший викладач кафедри педагогіки Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, м. Луцьк

43000, Волинська область, м. Луцьк, вул. Декабристів, 25\9.

Відділення Нової пошти №11, м.Луцьк, вул. Кривий вал,24.

Тел. 0508762003

e-mail: brush-ira@yandex.ru

